

Az előző kötet *Az unokatestvér* című novellájában Grendel még azt írta, hogy a történet „elsősorban önmagából érthető meg, csak azután a körülményekből, amelyek létrehozták”. Ez a szempont amott akár kötetformáló elvként is értelmezhető. Emitt, az új kötetben mintha a történetek elé mindig odakerülnének a körülmények. Először a történetet létrehozó körülmények, s csak azután a történet. Mintha a Mester festményére festett szárnyas kaput meg kellene hogy előzze a kerítés, a kerítést az oszlopok, az oszlopokat az alapozás . . . Holott a novellában leírt festményen a szárnyas kapu éppen azért elképzeltető, mert „önmagából érthető meg”. Hogyan léphetne ki rajta egyébként az élettelen arcú lány? Honnan jött, hová megy? A tintakék éjszakában? Azt jelenti ez, hogy a korábbi novellákban Grendel még arra vállalkozott, hogy a láthatóból átéljen a „kép”-be, és szinte minden írásába beépítette ennek a kimozdulásnak és lépésnek irodalmi következményeit. Ezért azok az írások vigasztalóbbak voltak és ironikusak is, bár komorabbak. Az új kötetben más tendenciák működnek. Ezek hangsúlyozottan „forradalom utáni” írások. Mintha feladatul tűzte volna Grendel maga elé, hogy a kevesebb fantasztikum, a valóság és a fikció közötti határsértések csökkentésével ezt a kibontakozó időt regisztrálja, a valóságot választva, a körülményekre támaszkodva, megfellebbezhetetlen ítéleteket hirdetve. Az új kötetben a történet már nem „önmagából érthető meg”. Tudni kell hozzá még ezt-azt. És Grendel ezt el is mondja. Nem mintha felesleges volna, amit így elmond. Csak egyszerűen a körülmények túl közeli és közvetlen „ábrázolásával” a történet, a novellahős, a sors nem alakul át képpé, így eltűnik belőle a sejtelmesség és rejtélyesség. Nincs többé se tintakék éjszaka, se reflektorfényvel pásztázott obeliszk, van azonban anekdota (*Vezéárdozat*), társadalombírálat (*Történet az ötvenes évekből, Eszmeralda szívárványai*), szatíra (*Pár baj*) és persze a tanulságok bősége a második, a harmadik és a negyedik onirista novellában.

A *Bőröndök tartalmában* jelölt irodalmi, stílus- és kompozíciós irány *Az onirizmus tréfiában* megváltozott, a kép helyett a látható irányába fordult. Keményebbé vált ezért, és érdesebbé is, Grendel beszédmódja. A novella formája is hagyományosabb. Az írásokban több a kollektív tapasztalattal hitelesített tényanyag, és kevesebb az irodalmi megformálással elképzeltető világ. A valóságos világ vált Grendel számára vonzóvá. És miként maga mondja, a valóságos világ alapítása komoly nehézségekbe ütközik. Leküzdhető nehézségekbe, ha ezt a küzdelmet az író az irodalom eszközeivel vívja meg, ha már novellaírássra adta a fejét, és nem szónoklásra.

BÁNYAI János

KÉT VILÁG

Mándy Iván: *Tépett füzetlapok*. Századvég Kiadó, Budapest, 1992

Nem tudom, tananyag-e még a középiskolában Mándy Iván. Egy évtizeddel ezelőtt annak számított. A harmadik osztályos tankönyvben és tantervben szerepelt. *Hintázók* című novellája mellett féloldalmi szöveg tájékoztatott munkásságáról, műveiről és mutatta be az író úgy, mint aki a „nagyvárosok írója”, s aki a „modern európai próza eredményeit építi be írásaiba”, melyeknek szereplői „külvárosi vagányok, kocsmában szédülőgök, a nagyváros terein ógyelgök, az utcák kősvatagában bolyongók”. Persze a Mándy-novella nem csupán ez, nem csak ilyen. Különösen újabb, azaz a nyolcvanas évek irodalmi folyamataiban keletkezett novelláit formálja egészen más, sokkalta irreálisabb él-

ményanyag. *Tépett füzetlapok* című válogatott novelláskötete azonban az iskolában „tanult” Mándyt, a tipikus Mándy-novellát állítja elénk, mivel Domokos Mátyás, a kötet szerkesztője, főleg a korábbi évtizedek terméséből válogatott, s csak ritkábban nyúlt az újabb idők novelláihoz. Így ha nem is a teljes Mándy-prózáról, de arról az általa teremtett különleges novellatípusról – egy kivethető állandósult értékről a változó folyamatok közepette – kapunk képet, melyeknek ihletője a múlt és a gyermekkor, azaz – a szerkesztői meghatározás értelmében – „a pesti utcák, terek, kapualjak, valaha volt kávéházak, kiskocsmák, ütött-kopott szállodák, a csengetős mozik világa”. A tér tehát, melynek koordinátái közé Mándy a novellái – látszólag egészen hétköznapi – történéseit helyezi, a végsőig leszűkített: egy lebombázott ház pincetere, egy készülő bérház sötét zuga, egy nyomorkórház termei, ötödosztályú presszók, idejétmúlt kereskedések, fülledt levegőjű családi ebédlők, penészes albérleti szobák stb. Valamennyinek állandó jelzője: külvárosi. Ennek a világnak a tagjai – kidobófiúk, presszóslányok, fagyaltárusok, munkájukat vesztett ügynökök, frusztrált kamaszok, boldogtalan családanyák és családapák, nagyképűen „elfekvő” kórházlakók, nehéziúk, lap nélküli szerkesztők, tébláboló értelmiségiek – sajátosan illeszkednek környezetükbe. Csak itt számítanak, csak itt jelentenek valamit. Sokszor jellemzi őket társadalmon kívülieknek, ami azért nem lehet helytálló, mert perifériára szorultságukban is állandó figurái, tartozékai egy társadalomnak, mely ilyen emberi minimumokat, peremvidékeket teremt. Így nem annyira a társadalom egészéből, hanem annak csak egyetlen rétegéből, a mindenkor „jólvasáltak” csoportjából hullanak ki. Különös jellemvonásuk – minden hősiködésük és a külvárosi lét minden vagánysága ellenére is –, hogy örök kudarcra ítélték, s az életet nem élik, hanem történik velük megmagyarázhatatlanul. Gyakran sodródnak a bűn, a gyanús ügyletek és a lelketlen törtétek, a külvárosi „kARRIERIZMUS” ingoványos talajára. A velük törtéteket képtelenek megérteni, feldolgozni, a legkevésbé irányítani, hiszen ezeknek az eseményeknek alig van kivethető folyamatuk, csak váratlan végkifejletük van. S épp ez a furcsa-váratlan momentum az, ami e novellák írói bravúrja. Mándy ugyanis novelláinak körülhatárolt világát, egyszerű alaphelyzetét egy szinte észrevétlen fordulattal tágítja ki illetve oldja fel. A történekek hirtelen egy másik síkba, a reálisból az irreálisba, az emberi tudat, leginkább az indulatok szférájába billennek át. Ebből a másik perspektívából a külváros világa már nem banális, hanem egyenesen félelmetes. Az emberi kapcsolatok, kötődések zavaros, kiszámíthatatlan, prózai és egyetlen valósága tárul elénk. Úgy olvassuk ezeket a novellákat, mint ahogy moziban filmet nézünk. Az eseményeken kívül vagyunk, de mély belelátással és beleérzéssel bírunk. Ez is megtörténhet és meg is történik – állapítjuk meg –, ha a két világ közötti határ elmosódik, ha megszűnik a mérték. Miről is van szó? Ott van mindjárt – döbbenetes példaként – a kötetnyitó novella: *A besúgó*. Egy töpörödött, jelentéktelen, magányos anyóka, kit lakótársai korábban figyelemre sem méltatnak, a háború alatt váratlanul – valójában hosszú évek felgyülemlett sérelmei, magánya és kilátástalansága eredményeképp, mert így valahol mégis fontossá válik – a németek példás besúgója lesz, aki gatlás nélkül adja fel lakótársait. „Zsidók, törvények . . . A filmre gondol, Judi Süssre. Aztán a szomszédra, a Györinére. Színes pongyolában libeg a folyosón, és mindig nagy társaság jár hozzá. Éjfélig recsegtetik a rádiót, táncolnak. Vele nem törődnek. Hogy nem tud aludni, hogy. . . De van ilyen több is. Az a kövér kereskedő az első emeleten egyszer rászólt. . .” – követhetjük az elbeszélő segítségével azt a furcsa gondolatmenetet, mely tetteit áthatja, s amely csak az indulat szemszögéből érthető. E zavarodott logika (hiszen ha antiszemitizmus volna az alapja, még akkor is inkább érthető lenne) következményeként a korábban egészen nyugalmas lakóház begyűjtő, meghurcoltatások színhelye lesz, mit csak még súlyosabb események, az öregasszonnyal való kíméletlen leszámolás követet, s így a békés, titkon a zsidókkal is szolidaritást vállaló bérházlakók bosszúállókká vál-

toznak. Az események mozgatórugói, s lejátszódásuknak folyamata a többi novellában is ugyanaz, csak a külsőségekben mutatkozik eltérés. Egy sokadosztályú presszó szokványos pletykáktól, intrikáktól és beteljesületlen vágyaktól telt eseménytelen világa, egy előreláthatatlan esemény – a vendégek egymás közti leszámolósa – hatására felbomlik, mely változások közepette szinte mindenki „arcot vált”. Bizalmas barátok lesznek egymás rosszakaróivá, jelentik fel egymást, s teszik lehetetlenné tetemrehevő gonoszsággal a legszerencsétlenebbet (*Borika vendégei*). Az idegenről, aki bocsánatot kér, amikor Nagyvilági Főcső szándékosan belerohan az utcán, s az autóbuszban még egykedvűen nézi a látszólag hangoskodó és erőszakos, valójában boldogtalan, a szüleitől elszakadni képtelen, igaz élményekre, nagy kalandokra vágyó fiatalember kötőzködését, hamarosan kiderül, hogy civil ruhás rendőr, akinek egyetlen célja, hogy Nagyvilági Főcsőt még ennél is lejjebb tiporja, még ha az egy kényszerű nyiratkozás formájában valósul is meg (*Nagyvilági Főcső*). Blúz bácsi, az öreg, mosolygós boltos, egy kiszámíthatatlan pillanatban féktelen „fenevaddá” lesz, aki szinte összeroppantja gyanútlan, fiatal áldozatát (*Kulikabát*). Egyérintőző kölykök anyagi haszon reményében, de főleg vagányságból, lehetetlen hidegvérrel „intéznék el” egy idős mosodást, hogy aztán átmenet nélkül merüljenek el ismét a gyermekjáték menetében (*Egyérintő*). „Holnap fölszedik, vagy még ma éjszaka”, konstatálja veszekedésük végkifejletét *A szoba a harmadikon* című novella szereplője, miután tetteg is leszámolni kész ellenfele lezuhan a magasból. Szinte hátborzongató légkörűvé válik a címadó novella, a *Tépett füzetlapok*, bár egy meghitt-meleg, erős szülő-gyermek kötődést jelző környezetből indul el Zsámboky (megbízhatatlannak nyilvánított író), hogy végül egy bolondokházához hasonlatos nevelőintézetbe torkollódjék élete menete. Némely novellahős (pl. Biller, Zsámboky) története több novellán át ível, nevek és élethelyzetek ismétlődnek, bukkannak elő egy más novellában, más cím alatt ismét, miáltal egész kis ciklusok formálódnak a kötetben belül. Húvösen izzó, sürített léghőré valamennyi darabja e kötetnek, mely hangulat Mándy küllönösen tömör, elemi információkra redukált szövegformálása által fejeződik ki leginkább. Az lesz fontos ezekben a mondatokban, ami nincs bennük szövegszerűen, amit megformálásuk, hangalakjuk sugall, ami elhallgatott, de kísüt a sorok mögül. Az elmondottak illusztrálásaként, íme egy párbeszéd-részlet az *Egyérintő*ből:

„– A Prima Pofa nem szereti, ha beleköpnék a dolgába. Az öreg Steiner határozottan kellemetlen.

– Hozzánk küldött a Prima Pofa?

– Én ajánlottalak benneteket. Tudjátok, hogy hallgat rám.

– Sürgős?

– Holnap ugyanitt megmondom.

– És ami a dolog másik részét illeti . . .

– A Prima Pofa nem sajnálja a pénzt. És az öreg Steiner határozottan kellemetlen.”

Ezt a – kötetegészen áthatoló, azt teljes mértékben kitöltő – vészjósó léghőré oldja fel az utolsó, *Egy öreg boltos* című lírai hangvételű novella. „Mondatok, félmondatok, szavak. Lecsupasztított szavak. Áthúzott szavak. Kusza feljegyzések régi noteszekben, blokkokon, levélen (amire sose válaszoltam), táviraton, szalvétán, névjegyén. Hang csúszik hangra. Különbözik. A csöndből nőnek ki a hangok. A csöndbe hullanak vissza” – áll előtünk a kusza élménytöredékekből novellát teremtő író, jelképes boltjával, melynek polcain ott sorakoznak portékái: egy mindig megújuló „novelláskészlet” darabjai.

BENCE Erika